

О.В. Горміз

*Інститут географії НАН України,
osca.ossa@yandex.ua*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вода – це не просто мінеральна сировина, не тільки спосіб для розвитку промисловості і сільського господарства, але й дієвий провідник культури, жива кров, що створює життя там, де його не біло.

(академік А.П. Карпинський) [1, с.89]

Постановка проблеми. Забезпечення населення світу якісними водними ресурсами є однією з найгостріших глобальних проблем. На сьогоднішній день понад мільярд населення світу не мають доступу до якісних ресурсів питної води. Для України питання водо забезпечення та використання водних ресурсів є особливо актуальними, оскільки рівень забезпечення населення нашої країни водними ресурсами приблизно у сім разів менший середньосвітового. Чернігівська область має відносно кращі показники забезпечення водними ресурсами, ніж інші регіони України. Однак, і в межах Чернігівщини існує значна кількість проблем в сфері водокористування та управління водними ресурсами, що мають свої територіальні прояви та специфіку.

Аналіз основних документів та публікацій. В Україні питання управління водними ресурсами, оптимізації водокористування давно є предметом широкого спектру наукових досліджень та розробок. Зазначені питання, зокрема, були опрацьовані у Андрейченко Ю.І., Афанасьєва С.А., Васенко А.Г., Вишневського В.І., Головинського І.Л., Дорогунцова С.І., Осадчого В.І., Паламарчука М.М., Романенко В.Д., Хвесика М.А., Хорєва В.М., Черепанського М.М., Шестопалова В.М., Яцика А.В. та багатьох інших.

У 2005 році було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму «Питна вода України» на 2006-2020 роки». Метою Програми є забезпечення гарантованих Конституцією України прав громадян на достатній

життєвий рівень та екологічну безпеку шляхом забезпечення питною водою в необхідних обсягах та відповідно до встановлених нормативів.

У 2010 році було здійснено ряд заходів з реалізації комплексних програм поліпшення стану водних ресурсів України, зокрема в рамках Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води (затвердженої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1997 року 123/97-ВР).

У 2012 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпра на період до 2021 року» [2].

У рамках реалізації Національного плану дій у сфері довкілля, розробленого відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», який був прийнятий Верховною Радою України 21 грудня 2010 року, здійснюються заходи, спрямовані на стабілізацію й поліпшення стану довкілля України шляхом впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом, включаючи роботу басейнових рад, підвищення рівня суспільної екологічної свідомості та екологічної безпеки, забезпечення збалансованого використання водних ресурсів.

Разом з тим, реалізація базових принципів системи екологічного управління, зокрема впровадження інтегрованих підходів та басейнового принципу управління водними ресурсами, потребує внесення відповідних змін у закони України (Водний кодекс України) і розроблення відповідної нормативно-правової та методичної документації [2].

Цілі статті. Висвітлити основні з суспільно-географічних позицій основні геоекологічні проблеми використання водних ресурсів Чернігівської області та розробити відповідні рекомендації щодо вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних компонентів природного-ресурсного потенціалу планети, який потрібен для розвитку людства, є вода.

Дефіцит водних ресурсів, який відчуває населення великих регіонів Землі є глобальною проблемою, що призводить до значних конфліктів. Проблема води на планеті з кожним роком загострюється і у зв'язку з погіршенням якості поверхневих вод і збільшенням забруднення водойм. У водойми потрапляє багато органічних і мінеральних речовин, вода забруднюється і стає непридатною не тільки для пиття, а й для потреб промисловості [1, с.89-90].

Обмеженість водних ресурсів зумовлює необхідність організації їх раціонального комплексного використання. Для вирішення цієї проблеми важливого значення набуває докладний облік запасів води конкретних регіонів і наукове обґрунтування водного балансу.

Стосовно нашого регіону досліджень зазначимо, що Чернігівська область, яка розташована в межах басейну річок Десна і Дніпро, за запасами підземних і поверхневих вод займає одне з перших місць в Україні.

Загалом водні запаси Чернігівської області становлять [3]: ґрунтова волога – 3270 млн. м³; одночасний сумарний запас в руслах річок – 86,25 млн. м³; води в озерах – 180,4 млн. м³; води в болотах – 5859 млн. м³; води в ставках і водосховищах – 182,416 млн. м³; води в каналах відкритої осушувальної мережі – 12,058 млн. м³; підземні води інтенсивної зони водообміну – 947960 млн. м³.

Сумарних запас всіх водних ресурсів Чернігівщини складає 957,55 млрд. м³.

Для виявлення територіальних закономірностей забезпеченості території та населення водними ресурсами у межах Чернігівської області, нами був обрахований відповідний індекс та побудована картосхема (рис. 1).

Аналізуючи картосхему можна виділити райони, які добре територіально забезпечені водними ресурсами – це Козелецький, Чернігівський, Куликівський, Менський. По забезпеченості водними ресурсами, що

припадають на населення, виділилися: Козелецький, Ріпкинський, Куликівський, Коропський, Новгород-Сіверський райони.

Мало забезпеченими водними ресурсами на територію та населення, виявилися: Ніжинський, Бобровицький, Бахмацький, Носівський, Варвинський, Корюківський, Ічнянський.

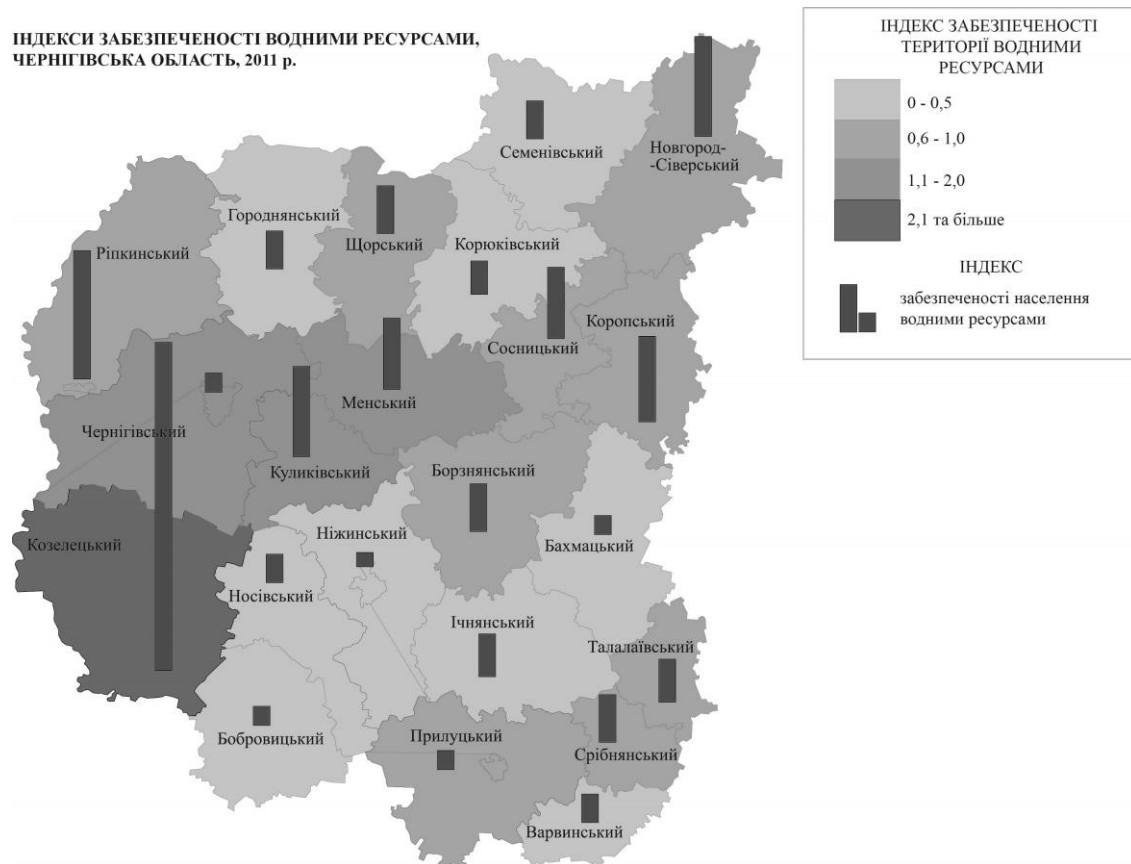

Рис. 1. Чернігівська область. Індеси забезпеченості водними ресурсами (2011 р.)

Загальний забір води в 2013 році в області згідно з даними державної статистичної звітності форми № 2-ТП (водгосп) становив 170,1 млн. м³. У порівнянні з 2012 роком (172,2 млн. м³) забір свіжої води зменшився на 2,6 млн. м³ або на 1,5%.

Загальне використання водних ресурсів у 2013 році становило 156,3 млн. м³ і зменшилось в порівнянні з 2012 роком (163,2 млн. м³) на 6,9 млн. м³ або на 4,22%, а порівнюючи 2012 рік з 2011 роком (141,1 млн. м³) збільшилось на 22,1 млн. м³ або 15,7% (табл. 1).

Таблиця 1. Чернігівська область. Динаміка використання водних ресурсів (2011 - 2013 рр.) [3]

Галузі	Одиниця виміру	Величина показника		
		2011	2012	2013
Всього	млн. м³	141,1	163,2	156,3
Промисловість	млн. м ³	94,11	90,96	83,5
Комунальне господарство	млн. м ³	24,52	26,8	26,5
Сільське господарство	млн. м ³	18,40	41,46	42,6
Інші галузі	млн. м ³	4,07	3,98	3,7

В сільському господарстві збільшення загального використання води пояснюється збільшенням об'ємів використання води ставково-рибного господарства.

У споживанні свіжої води більша частка припадає на виробничі та господарсько-питні потреби (рис. 3).

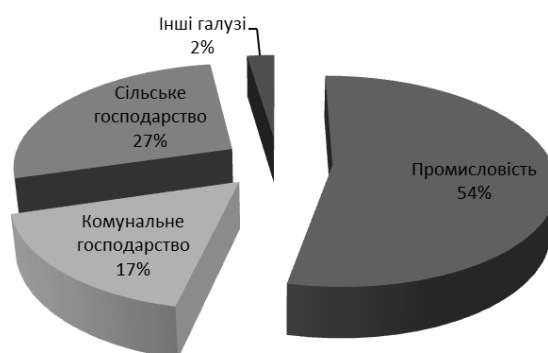

Рис. 3. Чернігівська область. Структура споживання свіжої води (2013 р.)

На якісний стан поверхневих вод Чернігівщини впливає антропогенне навантаження, природні чинники та транскордонне забруднення.

На екологічний стан поверхневих вод області впливає скид недостатньо очищених стічних вод внаслідок неефективної роботи каналізаційно-очисних споруд, не винесення в природу прибережних захисних смуг і водоохоронних зон, а також їх недодержання, насамперед в населених пунктах, засмічення водойм побутовими відходами.

Якість питної води значною мірою визначається екологічним станом підземних вод, який, на жаль, на більшій частині України є незадовільними. Екологічно небезпечними джерелами забруднення підземних вод є

фільтрувальні накопичувачі, необладнані звалища промислових і побутових відходів (переважають свинець, цинк, кадмій, ртуть, мідь).

Однією з причин високого рівня забруднення підземних вод на Чернігівщині є їх слабка захищеність від вертикальної фільтрації забруднюючих речовин.

Хоча Чернігівська область за станом довкілля та рівнем техногенного впливу на нього вигідно відрізняється від інших областей України, вона має цілу низку екологічних проблем водокористування:

1. Слід зазначити, що незважаючи на найбільшу забезпеченість області якісними ресурсами підземних вод сільське населення Чернігівської області в своїй більшості продовжує споживати насичену нітратами та нітритами колодязну воду першого від поверхні водоносного горизонту або верховодку, де за даними санітарних та екологічних служб вміст нітратів значно перевищує ГДК. Не діючих артезіанські колодязі на території області налічується біля 380.

2. Екологічно небезпечними джерелами забруднення підземних вод є фільтрувальні накопичувачі, необладнані звалища промислових і побутових відходів, серед яких найнебезпечнішими є відходи із вмістом важких металів, нафтопродукти, непридатні до застосування пестициди.

3. Наявність значної кількості основних засобів виробництва із понаднормативними строками експлуатації, незадовільний стан, який призводить до розгерметизації і супроводжується розливом: трубопроводи (12382,64 км з них: 11918,44 км газопроводів), резервуарні парки нафтопродуктів, зливно-наливні естакади, газонаповнювальні компресорні станції, тощо.

4. Промислова розробка покладів нафти та газу, що проводиться у південно-західній частині області, несе загрозу погіршенню якості питної води та пониженню її рівня.

5. Екологічний стан поверхових вод області залежить від використання водних ресурсів сусідніми державами, так як на території Республіки Білорусь і Російської Федерації формується 84% річкових вод басейну р. Дніпра.

Основними забруднюючими речовинами транскордонних водотоків є: органічні речовини, залізо загальне, марганець, іони амонію, фосфат-іони.

б. Основні проблеми по очищенню зворотних вод виникають на комплексах очисних споруд, які експлуатуються підприємствами житлово-комунального господарства. Зазначені проблеми пов'язані з недозавантаженістю, зношеністю обладнання та відсутністю коштів на проведення поточних ремонтних робіт чи реконструкції в цілому. Велике навантаження від впливу зворотних вод зазнає басейн р. Десна.

Висновки та рекомендації:

За забезпеченістю водними ресурсами, як поверхневими так і підземними, регіон посідає одне з провідних місць в країні, але водні ресурси швидко деградують під впливом людської діяльності.

Збереження водних ресурсів регіону, забезпечення раціонального водокористування потребує широкого комплексу заходів. Серед них: технологічне переоснащення виробництва, реконструкція та переобладнання очисних споруд, зменшення рівнів питомої водоемності виробництва у різних секторах економіки регіону, вирішення проблеми транскордонного забруднення.

В зв'язку з цим, можна порекомендувати щоб в області дотримувалися Національного плану дій у сфері довкілля, витрачали кошти на вдосконалення систем по очищенню вод та звертали увагу на їх раціональне використання.

Література:

1. Генсірук С.А., Нижник М.С., Міщенко В.О. Еколого-економічні аспекти природокористування. – К.: Наукова думка, 1982.
2. Лісовський С.А., Марушевський Г.Б., Павличенко П.Г., Руденко Л.Г., Тимочко Т.В. Проект доповіді України до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо + 20. – К.: Центр екологічної освіти та інформації. 2012.-60 с.
3. Офіційний сайт Деснянського басейнового управління водних ресурсів Держводагентства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://desna-buvr.gov.ua/>